

І. Л. Приліпко, д-р філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-8743-7851

e-mail: iprylipko@ukr.net

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ

ТВОРЧИСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА КРИЗЬ ПРИЗМУ КРИТИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОМЕЛЯНА ОГОНОВСЬКОГО

Висвітлено особливості інтерпретації творів Т. Шевченка у праці "Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка" одного з перших галицьких шевченкознавців – О. Огоновського. Простежено міркування О. Огоновського щодо жанрової природи, образної системи, зображально-виражальних засобів, мотивів творів, стильової манери Т. Шевченка. Констатовано, що критично-естетичний підхід автора вирізняється деяким схематизмом та суб'єктивністю суджень. Попри це, студія О. Огоновського, поряд із працями Є. Згарського, О. Партицького, В. Барвінського, Д. Тянякевича та ін., стала важливою складовою процесу формування шевченкознавства на західноукраїнських теренах.

Ключові слова: критична реценція, естетика, поезія, поема, жанр, образ, мотив.

З-поміж праць Омеляна Михайловича Огоновського (1833–1894) – літературознавця, мовознавця, фольклориста, письменника – значне місце належить студіям творчості Тараса Шевченка. Як й інші західноукраїнські громадсько-культурні діячі середини й другої половини ХІХ ст. (Володимир Барвінський, Євгеній Згарський, Омелян Партицький, Анатоль Вахнянин, Данило Тянякевич та ін.), О. Огоновський значно сприяв популяризації поезії Т. Шевченка, донесенню до тогочасного читача розуміння ідейно-естетичного значення творчості поета. Як завідувач кафедри української словесності у Львівському університеті (впродовж 1867–1894 рр.), член-засновник "Народної Ради", "Просвіти", багатолітній керівник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка О. Огоновський поєднував популяризацію творчості поета з її науковим вивченням. Окрім того, він був головним редактором і головою комітету з видання

творів Т. Шевченка. "Кобзар" у 2-х томах під редакцією О. Огоновського вийшов у 1892–1893 рр. [див.: 7, с. 668] (проте Іван Франко дав негативну оцінку цього видання, вказавши зокрема на такі його недоліки: "Видавець зовсім лишив набоці варіанти Шевченкового тексту. Його видання багате помилками щодо поділу віршів, навіть щодо читання самого тексту..." [17, с. 373]).

Вивчаючи та інтерпретуючи доробок Т. Шевченка, О. Огоновський поєднував практичні й теоретичні підходи: з одного боку, як університетський викладач він розробляв курс про творчість поета, з іншого боку, як історик літератури й науковець писав історико-літературні й теоретичні розвідки з шевченкознавства. Врешті всі напрацювання лягли в основу розділу про Т. Шевченка у 2-й частині (1889) "Історії літератури руської" (у 4-х частинах і 6-ти томах виходила накладом Наукового товариства імені Шевченка у 1886–1894 рр.). "Історія літератури руської" – масштабна і як для того часу фундаментальна праця, проте жанрово-видова система подачі матеріалу була розкритикована І. Франком й названа "неісторичною", "механічною" [16, с. 334–335]; на невмотивованість розподілу матеріалу в праці вказував й Леонід Білецький [1, с. 63–65]. Авторству О. Огоновського також належить науково-популярний нарис "Жите Тараса Шевченка: Читанка для селян і міщан" (1876), дослідження «"Гайдамаки". Поема Тараса Шевченка. Студіум» (1879).

Свого часу огляд діяльності О. Огоновського зробив І. Франко, досить критично оцінивши його аналітичні підходи, зокрема й до трактування творів Т. Шевченка [17]. Деякі особливості шевченкознавчих студій О. Огоновського висвітлювали Ілля Кокорудз [5] та Леонід Білецький [1]. Так, Л. Білецький окреслив критерії, якими керувався критик, аналізуючи поему "Неофіти" [1, с. 36–37]. У радянський період шевченкознавчий доробок дослідника не був об'єктивно й системно розглянутий, оцінювався, як і праці інших західноукраїнських літературознавців, переважно негативно [19, с. 51–53] або досить однобічно й категорично (наприклад, Юрій Івакін студію "Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса

Шевченка" відніс до праць, які «являють собою переказ змісту з досить примітивною його інтерпретацією та побіжними "естетичними" оцінками того чи іншого місця твору» [3, с. 386]). Окремі аспекти праць О. Огоновського про Т. Шевченка висвітлювали сучасні дослідники Володимир Качкан [4] та Володимир Микитюк [6; 7]. Водночас шевченкознавчий доробок науковця потребує ширшого розгляду й глибшого вивчення. Це стосується зокрема його праці "Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка". Розгляд її змісту й структури, аналіз основних ідей, висвітлення особливостей інтерпретаційних підходів О. Огоновського є метою цієї статті.

У студії "Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка", яка частинами друкувалася на сторінках львівського часопису "Правда" в 1872–1873 рр., О. Огоновський розглянув твори Т. Шевченка "До Основ'яненка", "І мертвим, і живим, і ненарожденним...", "Неофіти", "Тополя". В авторській примітці до початкової частини своєї праці, присвяченої аналізу поезії "До Основ'яненка", критик робить поклик на 1-й том і сторінки, де розміщена ця поезія "в виданю Львівським, з 1867 року" [8, с. 431], з чого можна зробити висновок, що він послуговувався виданням поезій Т. Шевченка, що вийшло у Львові в 1867 р. у двох томах коштом Корнила Сушкевича. Аналіз поетичних творів у праці вирізняється детальним висвітленням їх змістових, жанрових, композиційних, образних особливостей зі вказівкою тих аспектів, які О. Огоновський вважав досконалими або ж слабкими. Водночас його аналітичний підхід прикметний надмірною докладністю у відтворенні змісту творів, розлогими поясненнями та переказами окремих фрагментів. Таку особливість І. Кокорудз виправдовував тим, що автор прагнув кожному поезію "в дрібницях зробити кожному ясною і зрозумілою" [5, с. 28]. О. Огоновський не уникнув суб'єктивізму в окремих судженнях, необґрунтованості деяких критичних оцінок, що було пов'язано з обмеженням дослідницького бачення естетичними критеріями, схоластичністю і схематичністю. Такий підхід зазнав критики з боку І. Франка, який зокрема писав, що естетика О. Огоновського «полягає в тім, що він розбираний твір відривав від живої дійсності, від тих обставин, серед яких

і для яких він був писаний, а головне зусилля своє, як колись Лінней в ботаніці, звертав на те, щоби в самім творі найти які-небудь хоч би й зовсім случайні прикмети або й натяки, по котрим би міг його "класифікувати", т[о] є[сть] вперти в одну або другу з тих схоластичних шухлядок, по яким колись порядковано твори поетичні в шкільних читанках» [17, с. 372].

Розглядаючи поезію "До Основ'яненка", О. Огоновський означає роль Григорія Квітки-Основ'яненка і Т. Шевченка у розвитку української літератури: "Квітка і Шевченко – то два імена народні, с котрими доля нашої літератури в'яжеться. Вони оба суть неначе стовпи, красуючі ся в святині просвіти народної"¹ [8, с. 431]. Значну увагу автор приділяє з'ясуванню особливостей взаємин обох письменників, виявляючи при цьому добру обізнаність із біографічними фактами, листуванням (зокрема, він робить поклики на епістолярію, опубліковану в "Основи" 1861 р., № 7).

Як відомо, поезію "До Основ'яненка" Т. Шевченко написав 1839 р. (жовтень – грудень) в Санкт-Петербурзі. Саме перебуванням за межами батьківщини О. Огоновський пояснює її зміст: "В чужині поет тужив все за Україною, тужив за степами, за Дніпром. Там не міг позабути про Січ, про могили, про славу козацьку. Всі тоті образи стояли все живо перед його душею..." [8, с. 433]. Переказом і цитуванням О. Огоновський докладно висвітлює зміст поезії. Окремі місця наштовхують автора на проведення паралелей з іншими творами Т. Шевченка, зокрема з такими, як "Гайдамаки", "Розрита могила", "Іван Підкова", "Мені однаково, чи буду...", "Сон (Гори мої високі...)", які він розлого цитує.

Подекуди О. Огоновський висловлює цікаві припущення, наприклад, що слова "пропав і той, / Хто всім верховодив", стосуються Богдана Хмельницького [8, с. 435], або що зверненням до Г. Квітки-Основ'яненка Т. Шевченко «відступає авторові "Марусі" в поетичнім світі місце перед собою» [8, с. 440]. Водночас деякі критичні зауваження О. Огоновського видаються досить суб'єктивними. Наприклад, він зазначає: "...гадки висказані могилами вправді гарні, але відай не подумав поет про се, що

¹ Цитати з аналізованої праці О. Огоновського наближаю до сучасних правописних норм, зберігаючи окремі мовні особливості оригіналу.

сумні свідки давньої бувальщини таким способом говорити не можуть" [8, с. 436], проте не вмотивовує переконливо таке своє твердження, натомість вдається до цитування рядків з "Івана Підкови" та "Гайдамак", де згадано про могили.

Безсмертними вважає О. Огоновський слова: "Наша дума, наша пісня / Не вмере не загине", а у заключних рядках поезії – "Нехай ще раз усміхнеться / Серце на чужині, / Поки ляже в чужу землю / В чужій домовині" – бачить пророчий пафос поета.

Аналізуючи послання "І мертвим, і живим, і ненарожденним...", О. Огоновський відзначає його ключові мотиви: патріотизм, братолюбство, засудження зрадництва, розбрату, безпам'ятства. Автор пише про місію, яку відчував поет перед своєю батьківщиною: "...при тім страшнім розстроєнню життя морального мусив виступити перед зноровленим товариством якийсь муж з духом віщим, – апостол правди і науки. І забрався Шевченко до діла великого: бажав бо зелектризувати всяке козацтво – панів і мужиків – в їх зруйнованій і заков'язлій житні, щоб відтак просіяв опять світ ясний, невечірній" [9, с. 26]. Для такої мети, підкреслює О. Огоновський, поет вдало обрав форму послання, адже твором "дидактичним хотів земляків поучити і щирою наукою вирятувати" [9, с. 26]. Водночас, на переконання автора, це послання є не лише дидактичним твором, а за своєю силою й пафосом наближається до заповіту: "...поет в тенденційнім сім письмі з огненним словом до земляків звертається і не наблюдає того супокою, який появляється в поезії дидактичній. ...посланиє Шевченкове вноситься понад щоденну дидактику, бо представляється нам у словах таких, які хіба лише один раз на кілька віків виголошуються пророками народними. <...> В сему посланію висказав отже поет так високі і гарні гадки, що воно може називатись його заповітом, списаним для всеї будучої житні нашого народу" [9, с. 26]. Детальне відтворення змісту твору з цитуванням відповідних фрагментів супроводжується апелюванням до читацької уваги (з цією метою автор використовує риторичні запитання й оклики).

Питаннями, зверненими до аудиторії сучасних та майбутніх реципієнтів, Т. Шевченко, на переконання О. Огоновського, "хоче землякам морально недужим радикальний подати лік" [9, с. 33].

Зазначаючи про особливості зображених панів-зрадників, автор пише, що "поет огидні норови лукавих панів в образах страшних не раз представив" [9, с. 29] й називає такі твори, як "Княжна", "Марина", "Варнак", "Мати-покритка" (очевидно, йдеться про "Наймичку"). Проте такі паралелі видаються не зовсім умотивованими, адже у посланні "І мертвим, і живим, і ненарожденним..." наголошується не на причетності панів до трагічних доль жінок, а на їхній зраді свого народу, своєї країни, на проблемі історичного безпам'ятства. Не вмотивованою є й теза О. Огоновського про те, що "поет, не учившись замолоду нічого систематично, тоді виражається неясно, коли виспою якоюсь наукою хоче пописатись. От і тут згадує про гармонію, силу і музику. Се справді нісенітниця!" [9, с. 32]. Очевидно, такі міркування були викликані рядками, у яких Т. Шевченко викриває своїх зрадливих, зарозумілих та засліплених земляків: «А гвалту! а крику! / "І гармонія, і сила, / Музика та й годі..."» [18, с. 351].

На думку автора, у зображенні панства над Т. Шевченком тяжів особистий досвід, що зумовлювало і специфіку відтворення та риторичний пафос: чергування пристрасного викривального наративу, гнівних інвектив зі спокійними й розважливими тезами дидактичного характеру та іронічними й саркастичними зауваженнями: "Поет дізнавшись в життю своєму від панів багато лиха, заворушився і закипів жаром огненным, коли тільки про них став згадувати: тоді тратив рівновагу в настрою душевнім та й писав і таке, що зовсім не було естетичним" [9, с. 29]. До "неестетичного" О. Огоновський відносить "страшне прокляття": "Ох, якби то сталося, щоб ви не вертались, / Щоб і здихали, де ви поросли!" [9, с. 29]. Проте автор визнає, що все у творі спрямовано на переконання тих, до кого звертається Т. Шевченко, тому за звинуваченнями й "прокляттями" лунають заклики схаменутися й переконання в тому, що справедливий суд настане: "Поет висказав досі в посланію своїм не одну гірку правду, щоб тільки до патріотизму загірті лукавих панів. Але патріотизм без братолюбія є лише пустою фразою" [9, с. 37]. Свої міркування О. Огоновський підкріплює розлогим цитуванням аналізованого твору, проведенням паралелей з іншими творами, зокрема "Гайдамаками", "Неофітами".

У розділі "Погляд на важніші думки Шевченкові (відчит проф. Омел. Огоновського в XII роковини смерті Т. Шевченка)" автор акцентує на значенні творчості поета: "Наш Тарас не був отже такий поет, котрий би співав тільки про любов або представляв гарні образи природи: він пробудив нас із вікового сну до нового життя, а виступаючи против деспотів і лукавих панів, учив сміло, що і плебейський народ має свої поконвічні права, котрих безкарно нікому зневажати не вільно" [10, с. 115]. Своїми творами Т. Шевченко, на переконання О. Огоновського, увів наш народ у контекст загальнослов'янського процесу національного відродження: "Сеї великий поет виголосив отже свої поеми, послання, пісні і думки саме тоді, коли майже всі слов'яни живим патріотизмом переймались, та лише одні русини по довговічнім сні ідеєю народности оживитись не могли" [10, с. 115]. Більше того, "Шевченко дав усім слов'янам примір гарячого патріотизму – рідкого прив'язання до своєї вітчизни" [10, с. 121]. У найтяжчий час політичного, соціального, культурного занепаду народу "виступає з-під стріхи сільської поет, що родився кріпаком; смілою рукою ухопив він розбиту ліру народну, а зладивши її наново і настроївши новими струнами, заграв і заспівав так чудово і гарно, що віджила Україна-сирота у своїй безверхій хаті. <...> Поет народний обняв обов'язок цілого народу творити пісні незабутні, безсмертні і справився у сім своїм ділі так складно, що справді зелектризував усіх земляків, котрих серце для слова правди було ще приступним" [10, с. 115–116].

Талант Т. Шевченка, на переконання О. Огоновського, виявляється у здатності з однаковою майстерністю й переконливістю відтворювати як трагічні, так і щасливі, майже ідилічні картини народного життя. Зупиняється критик і на такій темі, як сприйняття творчості Т. Шевченка його сучасниками («Віщий поет співав своїм землякам, хоч многі з них йому відплатились невдякою, та й не сказали і спасибі за перві його поезії, за славного "Кобзаря"» [10, с. 120]) й цитує показові рядки з поезії "Хіба самому написать...". О. Огоновський зазначає про християнський сенс Шевченкової любові до батьківщини – така любов передбачає всепрощення: "Люблячи же з таким жаром

свою Україну, мусів поет тою своєю любов'ю обіймати також своїх ворогів, мусів їм від серця простити" [10, с. 122].

Аналізуючи поему "Неофіти", О. Огоновський пов'язує задум і появу твору з надією Т. Шевченка повернутися в Україну, з його мріями про волю: "...поет засидівся задовго у тюрмі сумної неволі, він бажав свободи; саме же тоді прошибла його душу гадка, що Христос людям свободу звістив. Не дивно отже, що Шевченко перенісся духом у первий вік християнства..." [11, с. 171].

Спираючись на листування Т. Шевченка, опубліковане в журналі "Основа" у 1861–1862 рр., автор висвітлює обставини написання твору ("Поет довершив свою працю відай аж в Нижнім Новгороді, де в повороті своєму на довший час був застряг. Тут повітав його між іншими земляками також 70-літній старець і сердешній його приятель Михайло Семенович Щепкін, артист драматичний з Москви. <...> Тому Щепкінові присвятив Тарас свою поему..." [11, с. 166]).

За слухним спостереженням Ю. Івакіна, О. Огоновський "один із перших – ще до Франка – звернув увагу на переважно ліричний, а не епічний, характер Шевченкового генія" [3, с. 386]. Оглядаючи жанрову специфіку "Неофітів", О. Огоновський називає твір політичною поемою [11, с. 167], головною ж ознакою поеми, на його переконання, має бути епічність ("Поет епічний взноситься поза обмежений круг душевного свого світа і представляє нам дії такі, котрі тикаються долі народу або взагалі долі людей" [11, с. 167]). Проте матеріал, що ліг в основу твору, на переконання О. Огоновського, був не зовсім придатний до епічного опрацювання: «...хоча предмет "Неофітів" вельми важний, треба таки признати, що він до обробленню епічному не зовсім придатний. Поминувши бо се, що політична поема не може називатись природною, належить з естетиками примітити, що дія поеми має бути минувшою, та й що поет неначе поза своїм твором стоїть...» [11, с. 167]. Далі проявляється власне критично-естетичний підхід О. Огоновського: «Коли отже із становиська естетики на "Неофітів" дивимося, то добачаємо в них тоту головну похибку, що в них ліричний елемент перемагає, що проте поет зі своїм суб'єктивним поглядом на світ усюди наперед виступає» [11, с. 168]. Немає у творі й "одного дійства" та одного

головного героя, як це властиво епопеї. Відтак, на переконання О. Огоновського, в "Неофітах" переважає суб'єктивне начало, домінує ліричний, а не епічний принцип: "...Шевченко майже всюди зі своїм суб'єктивним Я виступав, не зазнав він того вищого просторого світа, який епічному поетові представляється, і проте викривав лишень світ своєї душі. <...> Нарешті, ми зауважимо, що Шевченко і на волі не міг би стати великим епіком: в його бо огненній душі не могла розвинути супокійна рефлексія, що об'єктивно на світ споглядає" [13, с. 227–228, 231]. На думку О. Огоновського, не можна цю поему назвати й народною, адже "поема перестає бути народною, наколи на всесвітній ідеї християнства щодо головної мислі ґрунтується" [11, с. 171]. Врешті, автор робить висновок: «"Неофітів" Шевченка назвали б ми радше політичною алегорією, аніж поемою» [13, с. 231]. Варто зауважити, що "Неофіти" мають всі ознаки поеми, що, водночас, не виключає розгортання в межах цього жанру політичної алегорії.

Окрім естетичних принципів, які були ключовими в оцінці творів, для О. Огоновського важливе значення мали і психологічні засади, на що звернув увагу Л. Білецький, зазначивши про увагу критика до проблеми впливу особистих рефлексій та емоцій поета на художній світ твору [1, с. 37]. О. Огоновський справді намагався вловити й відтворити весь спектр почуттів, які переживав Т. Шевченко, коли писав поему. Так, щодо емоційної складової прологу він зауважував: "Пишучи пролог поет не міг придушити в собі тої пристрасти, котра душу його без впину тривожила. Чорна задума, горість, розпука сердечна, що переходила у страшну крайність, бо в хулу на Бога, – се образ душевний поета-невольника. В кінці ж пролога лагодить він свою пристрасть і молиться праведній Матері святого Сина Божого, щоб не дала в недолі пропадать" [11, с. 168]. Отже, для критика є важливими настій, почуття, роздуми, якими жив Т. Шевченко, пишучи свій твір, адже це дозволяє глибше зрозуміти його зміст. На переконання О. Огоновського, під час написання митцем володіли емоції й почуття, яких він не стримував, а це, в свою чергу, позначилося на специфіці відтворення образів і загальному пафосі: "...поет майже кожний уступ зачав писати зі спокоєм

душевним. Але ледве взяв перо в руки, а вже збиралась в душі його мов громова хмара думок різнорідних. І стемнілось у душі поета, і зашуміло вихром страстей, і загриміло громом слів огненних, і от стали розвиватись перед душею поета образи різнобарвні, – образи тільки денекуди гарні і ясні, а по більшій часті мрачні, чорні – страшні" [12, с. 199].

Досить вмотивованими є міркування О. Огоновського про образи поеми. На його переконання, "Неофіти" – твір про долю України, яка проте репрезентована не прямо, а опосередковано, через історичні події й образи часів поширення християнства: "Віщий поет пропадає у тюрмі, також його народ загибає в неволі, рівно як колись і неофіти в перших віках християнства бували мучені від могутих імператорів" [11, с. 167]. Такі паралелі давали привід радянським критикам твердити: "Весь зміст поеми він [О. Огоновський. – *I. П.*] перекручує, трактує у вузьконаціональному плані" [19, с. 53].

В образі Христа, який страждав і був розп'ятий, у поетовому питанні про сенс страждання ("Що Він зробив їм – той святий, / Той Назорей, той Син єдиний / Богом ізбранної Марії – / Що Він зробив їм?" [11, с. 169]) О. Огоновський вбачає намагання Т. Шевченка "порівняти безталанних синів України з невинно страждаючим Сином Божим! <...> Поет відповідає собі на своє питання, що Сина Божого люті фарисеї за таку саму вину катували, за яку могуті люди також Україну розпинали..." [11, с. 169, 170].

Особисте, емоційне несприйняття деспотів, непримиренність із тиранією виявилися, на переконання О. Огоновського, в образі Нерона. Оскільки ж поет "всіх деспотів вельми ненавидів, то в розстроєнні душевним міг і таке написати, що ніколи не може зватися гарним і естетичним" [13, с. 227].

Розкриваючи єдність та алегоричність образів Алкіда та його матері, критик більшу значимість бачить в образі матері: "На перший бо погляд здається нам, що Алкид є головним багатирем поеми, однак же нещасна його мати заявляє більше самостійної діяльності, ніж її син, що більше страдално заховується. Справді трудно тутки матір відділити від сина, тому що мати представляє Україну-Русь, заким Алкид то син України-Руси, що в неволі загибає" [11, с. 168]. У такій конфігурації О. Огоновський

визнає деяку невідповідність жанровій матриці твору: "Але зі згляду на поему належало Алкіда більш наперед висунути, а матір його поставити в перспективі образу" [11, с. 168]. Зазначаючи про майстерність творення образу Алкіда, О. Огоновський водночас шкодує, що він не знайшов у творі ширшого розгортання, як то належало б головному герою епічного полотна. Відчувається, що пишучи про Алкіда, критик керувався власними читацькими бажаннями, орієнтувався на свої схоластичні схеми: він хотів би (таку собі вибудував схему), щоб Алкід був головним героєм (за його баченням, це відповідало б епічному твору), проте при цьому не замислюється, чи прагнув того Т. Шевченко, яким насправді був авторський задум тощо. Показовими у цьому контексті є такі його міркування: "...Алкід замало самостійним являється. Чому ж не представив нам поет розмови поміж Алкидом та св. Петром, у котрій апостол правди звістив би неофітові свободу та братолюбіє? Алкід поступає за апостолом гей-би махиально і появляється опісля в неволі у Сіракузах – не лицем дійствующим, але неначе статистом театральним. І опять усувається Алкід поза куліси театра житні та виступає аж тоді, коли неофітів байдаком по Тибрі в Рим везуть. Поет називає тоді Алкіда апостолом великого Христового слова (X, 29–30), та що ж? той апостол співає довгий псалом, – головний богатир не дійствує, але являється орудієм машинерії епічної і виспіває пісню церковну!.." [12, с. 198–199].

Дещо нелогічною і з погляду жанру, і в аспекті символізації видається О. Огоновському загибель Алкіда: "...питаємося ще, чому в нашій поемі репрезентант волі загибає? Лучше було б, наколи б Алкід пережив мучителя і живим приміром світу висказав, що проста правда сильніша могутію брехні. <...> Признаємо, що Шевченко, обравши собі історію християнських неофітів основою своєї поеми, мусів бути консеквентним, і що його Алкід мусів бути замученим від Нерона, але ж політична сея поема домагалась таки іншої розв'язки, і про те треба було оглянутись за якою іншою дією історичною" [13, с. 231]. Вбачаючи в Алкіді уособлення українців, а в його матері – України, О. Огоновський робить висновок, що у фіналі поеми "замотався він [Т. Шевченко. – *І. П.*] в наконечнім переведенні

алегорії, і утворив собі дивний світ, бо представив Україну без українців" [13, с. 231]. Протиріччям критик вважає і те, що Алкід і мати не одночасно прийняли слово Христа: "Алкід увірив у слова правди, син переймився словами братолубія, а мати молиться все ще своїм пенатам, с. є. мати не вірить ще у слова правди. Як отже пояснити собі таку суперечність? Українець пізнав уже, що свобода і воля – то його євангеліє народне, а мати-Україна поклоняється все ще раболіпно давнім богам! Справді протиріччяє!" [12, с. 199]. Подібні міркування О. Огоновського І. Франко назвав прикладом того, до чого може привести "тісне естетичне доктринерство": «Критик сам чув потроху, що не в ту вулицю зайшов, та се не похитнуло його віри в алегоричність "Неофітів", а він радше схилився до того, щоб признати, що Шевченко зробив кепську алегорію, аніж признати, що він сам кепсько зрозумів його поему» [17, с. 372–373]. Суб'єктивність і довільність О. Огоновського в оцінці "Неофітів" відзначав і Л. Білецький: "Критик підійшов до неї як священик і вузький естетик, а не літературознавець у широкому розумінні цього слова" [1, с. 39].

Ще раніше, у 1868 р. Є. Згарський у своїй праці про "Неофітів" визнав головну роль у поемі саме матері [2, с. 261]. Цю ж думку підтримує й О. Огоновський, проте зазначає, що це шкодить епічному характеру твору й головним образом мав бути все ж Алкід, а постаті матері слід було б приділити менше уваги: "...мати непотрібно в поемі появляється. Правда, що елемент ліричний багато зискує тим, що нещасна мати мов ангел-хоронитель усе іде слідом за сином-неофітом, однак об'єктивне представлення епопеї домагається, щоб Алкід більш діяльно виступав, мати же хіба лише в епізодах появлялась" [12, с. 199]. Закидає поетові критик і те, що він після відтворення загибелі Алкіда "непотрібно з нещасною матір'ю в розмову вдається" [13, с. 229]. Таке зауваження сприймається як необґрунтоване, адже звертаючись до героїні, Т. Шевченко пояснює і мотивує її поведінку, увиразнює трагедію матері, яка нічого не могла вдіяти, щоб врятувати свого сина, переконливо передає її розпач і відчай.

Визнаючи, що зображені образи проєктуються на Україну та її реалії, О. Огоновський водночас зазначає, що не все відтворене

у творі можна співвідносити з Україною й у цьому вбачає недотримання поетом принципів епічного жанру ([12, с. 198]). Критик висловлює і зауваження щодо образу апостола Петра: "Чи ж годилося апостола Петра уводити поміж гетери..., що на ложах полягали і реготались? Вправді не мали б ми того чудового, чаруючого образу, наколи б Петро не був оргії поблагословив, але ж апостол правди міг би і на іншому чемнійшій місці зустрітись із Алкидом і йому слово нове благовістити. Поетові же, що засидівся у тюрмі, насувались відай не раз гарнії образи прелесті змислової, проте не здужав він повздержати свої думки у границях чемної подоби і відтак поставив апостола Петра проповідником слова Божого поміж розпусними римлянами і римлянками..." [12, с. 198].

З-поміж зображально-виражальних засобів у творі О. Огоновський вирізняє сатиру та іронію, які, на його думку, виявляються в рядках, в яких є "випадкові обмовки" про Росію та Сибір: "Поет, загибаючи в киргизьких степах, впадає в іронію та й мабуть забуває, що дія поеми відбувається в Італії. Проте каже, що мати шукаючи сина йде в Сибір, чи тее... у Скифію" [12, с. 199].

Важливо, що О. Огоновський у своєму розгляді поеми врахував працю Є. Згарського «"Неофіти" Тараса Шевченка» [про цю студію див. докладніше: 15], яка була опублікована у "Правді" 1868 р. в № 19–23 [2] і є першою літературно-критичною рецепцією "Неофітів". Праці обох авторів суголосні в багатьох аспектах. Зокрема, Є. Згарський назвав "Неофіти" політичною поемою "під історичною покривкою" [2, с. 234], такої ж думки щодо жанрової специфіки твору притримувався й О. Огоновський, хоча й висловлював сумніви щодо визначення твору саме як поема з огляду на домінування в ньому ліричного начала. Як і Є. Згарський, О. Огоновський вважає матір Алкіда втіленням України та головним образом твору. Солідаризується він із Є. Згарським і щодо майстерності відтворення у поемі пейзажу: «Подавши нам досі кілька образів огидної розпусти мерзенного старця-Риму, поет сам утомився духом і хотів оживитись віддихом матері-природи. Похваляємо отже сею заміткою Згарського: "З великим іскуством іде поет за правилами описової поезії. На залагодження зраженого серця читателів

розкриває кобзар чарівний образ потішительки матері-природи. До неї звертається, бо ніхто не влегчить так, як вона, велику страсть та й горе" (Прав. П. рочник, стор. 261)» [13, с. 230].

Крізь призму критично-естетичної оптики О. Огоновський, слідом за Є. Згарським, закидає Т. Шевченку вживання "неестетичної" лексики («...метнув і не одно слово, яке, з поглядом на віщого поета, не може зватися чемним і приличним. Тим-то і Згарський замічає (Прав. П, 271): "Не поетична сеся нагадка про маслак смердячий видається нам неначе охляпка на великім краснім образі цілої поеми"» [13, с. 230]), а також наявність епізодів, "котрі не зовсім естетично суть списані" [13, с. 231]. Ці й подібні тези дали підставу Ю. Івакіну зазначити, що О. Огоновський у своїх шевченкознавчих розвідках «виявляв себе як схоласт, що оцінював художність "Кобзаря" з позицій якоїсь нормативної естетики і поняття абстрактної краси» [3, с. 386].

Подекуди О. Огоновський вдається до полеміки з Є. Згарським, не погоджуючись з його окремими судженнями, наприклад: «Справді мусимо признати, що Шевченко писав той пролог у крайній горесті душевній. Проте не можемо погодитись із Згарським, котрий (Правда, П. рочн., стор. 235) таке пише: "Ні жовчею, ні местию не дише зболіле серце нашого віщого. Не зазиває він земляків своїх до кривавої помсти на розпинателях, а до непоколебимої віри в правду". Вже бо у прологу проклинає він страшно лютих розпинателів, опісля ж, в уступі XII, зазиває таки справді до мести кривавої (Порівн. XII, 50, 4–9)» [11, с. 170]. Проте і з самим О. Огоновським не можна погодитися, адже ні в пролозі, ні в розділі XII не звучать "страшні прокляття" та прямі заклики до кривавої помсти. Перебільшеними видаються й твердження критика про те, що поет непомірно виявляв свої емоції щодо деспота Нерона: "...годі затаїти, що поет у свому запалі надмірно унісся жаждою мести, та й Неронові-тиранові страшним словом погрив" [13, с. 229].

Загалом, досить позитивним фактом було те, що в період формування і становлення шевченкознавства на Галичині з'явилося дві не значно віддалені одна від одної в часі та досить об'ємні розвідки про один і той же твір Т. Шевченка – поему "Неофіти". Якщо Є. Згарський основну увагу приділив огляду

мотивів, образів поеми, її ідейного змісту, то О. Огоновський – специфіці жанру, особливостям викладення, висловивши критичні зауваження щодо слабких, на його думку, аспектів твору.

Заключну частину своєї праці О. Огоновський присвятив розгляду поеми "Тополя". Критик справедливо вважає твір баладою («"Тополю" Шевченкову вважаємо неначе баладою, що ґрунтується на переказі сільського люду. У сій поезії появляється сердечна дума і туга про минувшє щастя, про долю, що так скоро на сім світі запропастилась» [14, с. 456]), відзначає образотворчу майстерність поета, його вміння поетично візуалізувати одухотворену природу ("...поет уміє оживити і пустий степ, щоб погодити життя природи з життю чоловіка. ...неначе чуємо, як вітер по діброві виє а по полю гуляє, видимо тополю, як вітер її аж до землі нагинає, видимо поле широкє та могили..." [14, с. 456–457]). Вказує О. Огоновський і на особливості форми твору («... "Тополя" Шевченкова також щодо форми симетрично і чудово-гарно є уложена» [14, с. 457]), простежуючи симетричність в образах та мотивах. Простоту, ясність викладення автор вважає ознакою майстерного стилю Т. Шевченка: «Коли ж на початок "Тополі" із становиська стилістичного споглянемо, то побачимо, що поет просто і без всякої чванливої окраси свої гадки висказує. <...> Не бачимо тутки жодної риторично-натягнутої фігури, не замічаємо штучно-пов'язаної мови. Але натомість подивляємо гарні природні образи, які і простий люд легко стямити може...» [14, с. 458–459]. Докладними коментарями О. Огоновський перемежує свій переказ розмови дівчини з ворожкою, звертаючи увагу на деталі, які видаються завуальованими, й таким чином спонукаючи читача поміркувати над ними разом, наприклад: "...сказала [ворожка. – *I. П.*] їй [дівчині. – *I. П.*], щоб відійшла і подивилась на торішню свою вроду. Сими то незрозумілими словами хотіла ворожка якусь тайну мудрість висказати. Відай хотіла звістити, щоб дівчина розпрощалась зо своєю вродою, та приготувилась до дивної метаморфози" [14, с. 462–463].

Отже, студія О. Огоновського "Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка" стала важливою складовою процесу формування шевченкознавства зокрема на західноукраїнських

теренах. Значення цієї праці полягає як у популяризації творчості поета, так і в аналітичному осмисленні його творів. Автор виявив обізнаність з листуванням Т. Шевченка, його біографією, контекстом появи того чи іншого твору. О. Огоновський докладно висвітлив жанрову природу, ідейну й образну системи аналізованих творів, висловив цікаві міркування щодо художньої манери поета. Водночас йому не вдалося уникнути суб'єктивізму і схематизму в аналізі, що зумовило схоластичність окремих міркувань і невмотивованість деяких тверджень. Подекуди О. Огоновський вдавався до занадто розлогого цитування, докладного переказування змісту, проте, з огляду на час та обставини написання праці, це не варто вважати значним недоліком, адже тогочасний реципієнт за студією "Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка" мав можливість скласти уявлення про творчість поета, що, водночас, було імпульсом для подальшого ознайомлення з його доробком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький Л. Омелян Огоновський / Леонід Білецький / УВАН. Серія: Українські вчені. Ч. 2. Вінніпег, 1950. 68 с.
2. Згарський Є. "Неофіти" Тараса Шевченка критично пояснив и оцінив Євгеній Згарський / Євгеній Згарський // Правда. 1868. № 19. С. 223–224; № 20. С. 234–236; № 21. С. 247–248; № 22. С. 259–261; № 23. С. 270–271.
3. Івакін Ю. Поетика Шевченка / Юрій Івакін // Шевченкознавство. Підсумки й проблеми / АН УРСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. К.: Наукова думка, 1975. С. 383–427.
4. Качкан В. "Шлях до витиченої мети..." (сторінками писань Омеляна Огоновського) / Володимир Качкан // Качкан В. Українське народознавство в іменах: Навч. посіб. У 2 ч. Ч. 1. К.: Либідь, 1994. С. 59–68.
5. Кокорудз І. Професор д-р Омелян Огоновський. Огляд его життя і наукової та літературної діяльності / Ілля Кокорудз / Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 5. Л., 1895. 34 с.
6. Микитюк В. Літературна і наукова спадщина Омеляна Огоновського: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Л., 1995. 26 с.
7. Микитюк В. Огоновський Омелян Михайлович / Володимир Микитюк // Шевченківська енциклопедія: В 6 т. Т. 4: М–Па / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. К., 2013. С. 667–669.
8. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. До Основяненка / Омелян Огоновський // Правда. 1872. № 9. С. 431–441.

9. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. I. И живим, и мертвим, и ненарожденным землякам моім в Україні и не в Україні мое дружне послание / Омелян Огоновський // Правда. 1873. № 1. С. 24–38.
10. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. II. Погляд на важніші думки Шевченкові / Омелян Огоновський // Правда. 1873. № 3. С. 114–125.
11. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. III. Неофіти / Омелян Огоновський // Правда. 1873. № 4. С. 166–172.
12. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. III. Неофіти / Омелян Огоновський // Правда. 1873. № 5. С. 197–201.
13. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. III. Неофіти / Омелян Огоновський // Правда. 1873. № 6. С. 227–232.
14. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. IV. Тополя / Омелян Огоновський // Правда. 1873. № 13. С. 456–464.
15. Приліпко І. "Неофіти" Тараса Шевченка в критичній рецепції Євгена Згарського / Ірина Приліпко // Академічні студії. Серія "Гуманітарні науки". Вип. 1. 2022. С. 74–81.
16. Франко І. Історія літератури руської. Написав Омелян Огоновський, часть II, Львів, 1889 / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т. 27. К.: Наукова думка, 1980. С. 334–336.
17. Франко І. Професор Омелян Огоновський / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т. 43. К.: Наукова думка, 1986. С. 358–381.
18. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. Т. 1: Поезія 1837–1847 / Тарас Шевченко / редкол. М. Г. Жулинський (голова) та ін. К.: Наукова думка, 2001. 784 с.
19. Шубравський В. Шевченко в критиці другої половини XIX століття / Василь Шубравський // Шевченкознавство. Підсумки й проблеми / АН УРСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. К.: Наукова думка, 1975. С. 30–80.

REFERENCES

1. Biletskyi L. Omelian Ohonovskyi / Leonid Biletskyi / UVAN. Seria: Ukrainski vcheni. Ch. 2. Vinnipeg, 1950. 68 s. (in Ukrainian)
2. Zharskyi Ye. "Neofity" Tarasa Shevchenka krytychno poiasnyv y otsyny Yevhenyi Zharskyi / Yevhenii Zgharskyi // Pravda. 1868. № 19. S. 223–224; № 20. S. 234–236; № 21. S. 247–248; № 22. S. 259–261; № 23. S. 270–271. (in Ukrainian)
3. Ivakin Yu. Poetyka Shevchenka / Yurii Ivakin // Shevchenkoznavstvo. Pidsumky y problemy / AN URSSR, Instytut literatury im. T. H. Shevchenka. Kyiv: Naukova dumka, 1975. S. 383–427. (in Ukrainian)
4. Kachkan V. "Shliakh do vytychenoi mety..." (storinkamy pysan Omeliana Ohonovskoho) / Volodymyr Kachkan // Kachkan V. Ukrainske narodoznavstvo v imenakh: Navch. posib. U 2 ch. Ch. 1. K.: Lybid, 1994. S. 59–68. (in Ukrainian)
5. Kokorudz I. Profesor d-r Omelian Ohonovskyi. Ohliad yeho zhytia i naukovoї ta literaturnoї diialnosti / Illia Kokorudz / Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. T. 5. L., 1895. 34 s. (in Ukrainian)

6. Mykytiuk V. Literaturna i naukova spadshchyna Omeliana Ohonovskoho: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Lviv. derzh. un-t im. I. Franka. Lviv, 1995. 26 s. (in Ukrainian)

7. Mykytiuk V. Ohonovskiy Omelian Mykhailovych / Volodymyr Mykytiuk // Shevchenkivska entsyklopediia: V 6 t. T. 4: M–Pa / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka; redkol.: M. H. Zhulynskiy (hol.) [ta in.]. K., 2013. S. 667–669. (in Ukrainian)

8. Ohonovskiy O. Krytychno-estetychnyi pohliad na dekotri poezyi Tarasa Shevchenka. Do Osnovianenka / Omelian Ohonovskiy // Pravda. 1872. № 9. S. 431–441. (in Ukrainian)

9. Ohonovskiy O. Krytychno-estetychnyi pohliad na dekotri poezyi Tarasa Shevchenka. I. Y zhyvym, y mertvym, y nenarozhdennym zemliakam moim v Ukraini y ne v Ukraini moie druzhnie poslanyie / Omelian Ohonovskiy // Pravda. 1873. № 1. S. 24–38. (in Ukrainian)

10. Ohonovskiy O. Krytychno-estetychnyi pohliad na dekotri poezyi Tarasa Shevchenka. II. Pohliad na vazhniishi dumky Shevchenkovi / Omelian Ohonovskiy // Pravda. 1873. № 3. S. 114–125. (in Ukrainian)

11. Ohonovskiy O. Krytychno-estetychnyi pohliad na dekotri poezyi Tarasa Shevchenka. III. Neofity / Omelian Ohonovskiy // Pravda. 1873. № 4. S. 166–172. (in Ukrainian)

12. Ohonovskiy O. Krytychno-estetychnyi pohliad na dekotri poezyi Tarasa Shevchenka. III. Neofity / Omelian Ohonovskiy // Pravda. 1873. № 5. S. 197–201. (in Ukrainian)

13. Ohonovskiy O. Krytychno-estetychnyi pohliad na dekotri poezyi Tarasa Shevchenka. III. Neofity / Omelian Ohonovskiy // Pravda. 1873. № 6. S. 227–232. (in Ukrainian)

14. Ohonovskiy O. Krytychno-estetychnyi pohliad na dekotri poezyi Tarasa Shevchenka. IV. Topolia / Omelian Ohonovskiy // Pravda. 1873. № 13. S. 456–464. (in Ukrainian)

15. Prylipko I. "Neofity" Tarasa Shevchenka v krytychnii retseptsii Yevhena Zharskoho / Iryna Prylipko // Akademichni studii. Serii "Humanitarni nauky". Vyp. 1. 2022. S. 74–81. (in Ukrainian)

16. Franko I. Istoriia literatury ruskoi. Napysav Omelian Ohonovskiy, chast II, Lviv, 1889 / Ivan Franko // Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50 t. T. 27. K.: Naukova dumka, 1980. S. 334–336. (in Ukrainian)

17. Franko I. Profesor Omelian Ohonovskiy / Ivan Franko // Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50 t. T. 43. K.: Naukova dumka, 1986. S. 358–381. (in Ukrainian)

18. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv: U 12 t. T. 1: Poeziia 1837–1847 / Taras Shevchenko / redkol. M. H. Zhulynskiy (holova) ta in. K.: Naukova dumka, 2001. 784 s. (in Ukrainian)

19. Shubravskiy V. Shevchenko v krytytsi druhoi polovyny XIX stolittia / Vasyl Shubravskiy // Shevchenkoznavstvo. Pidsumky y problemy / AN URSR, Instytut literatury im. T. H. Shevchenka. K.: Naukova dumka, 1975. S. 30–80. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 31.05.23

I. L. Prylipko, DSc (Philol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0001-8743-7851
e-mail: iprylipko@ukr.net
Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

**CREATIVITY OF TARAS SHEVCHENKO'S THROUGH
THE PRISM OF CRITICAL AND AESTHETIC INTERPRETATION
OF OMELYAN OHONOVSKYI**

The article highlights the peculiarities of the interpretation of T. Shevchenko's works in the work "Critical-aesthetic view of some poems of Taras Shevchenko" by one of the first Galician Shevchenko experts – O. Ogonovskiy. It has been found that the significance of this studio lies in the analytical understanding of T. Shevchenko's poems, in particular "To Osnovyanenko", "And the Dead and the Living and the Unborn...", "Neophytes", "Poplar", as well as in the popularization of the poet's work and conveying his work to the contemporary reader. The reasoning of O. Ogonovskiy regarding genre nature, figurative system, pictorial and expressive means, motifs of works, stylistic manner of T. Shevchenko was traced and analyzed; the specificity of the author's critical-aesthetic approach to the analyzed texts is revealed. Emphasis is placed on O. Ogonovskiy's familiarity with T. Shevchenko's correspondence, his biography, the context of the appearance of the works, and the works of other researchers, in particular E. Zgarskyi. It has been established that the critical-aesthetic approach of O. Ogonovskiy is distinguished by some schematism and scholasticism; striving for a detailed coverage of the content of the analyzed works, O. Ogonovskiy resorted to too detailed retelling of the content, and also did not avoid subjectivism, which led to the lack of motivation of some of his statements. Despite this, the studio "Critical-aesthetic view of some poems of Taras Shevchenko", along with the works of E. Zgarskyi, O. Partytskyi, V. Barvinskyi, D. Tanyachkevich and others became an important component of the process of formation of Shevchenko studies in Western Ukrainian territories.

Keywords: critical reception, aesthetic, poetry, poem, genre, image, motive.